

Archives

БИОГРАФИЧНИ БЕЛЕЖКИ ЗА ПОЛКОВНИК СТЕФАН ИЛИЕВ

Емилия КОЖУХАРОВА

Abstract. Colonel Stefan Iliev, a commander of the 15th Infantry Lom regiment (Belogradchik), is a Bulgarian hero, killed in the battlefield at Chervenata stena, near Bitola, on 26 March 1917. Here is the journal version of a very rare book, published in the printing house of Stamen Kamenov in Belogradchik in 1930. On the cover of the book an author is not given - it is an edition of the Belogradchik Society of the Reserve Non-Commissioned Officers. All details of the military career of this brave Bulgarian soldier are described. The book exists in two editions.

Keywords: WWI, 15th Infantry Lom Regiment, Stafan Iliev, Vidin, Belogradchik, Chervenata stena near Bitola

Пълното заглавие на възпоменателната книга на Белоградчишкото запасно подофицерско дружество “Полк. Ст. Илиев“ е „Биографични бележки за полковник Илиев Стефан Илиев – командир на 15-и пехотен Ломски полк (убит на 26 март 1917 г. при Червената стена.“ Първото

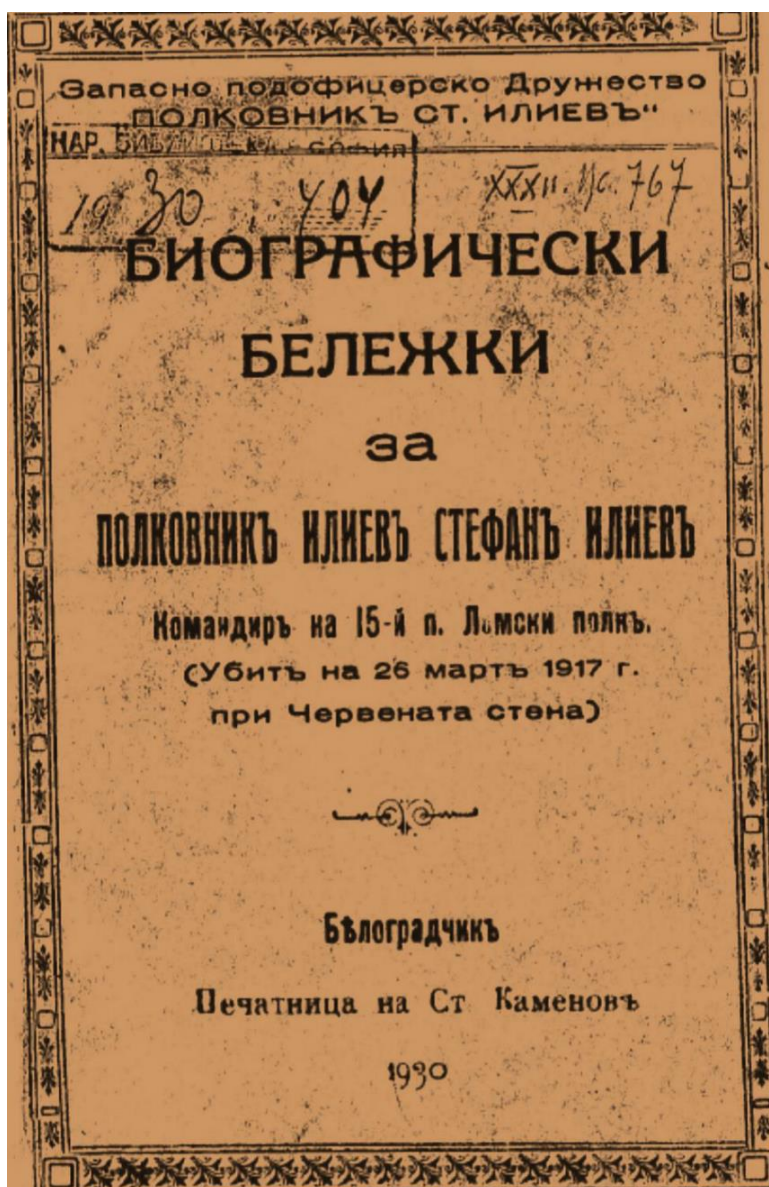
издание на книгата, отпечатана през 1930 г. в печатницата на Стамен Каменов в Белоградчик, е последвано от второ издание две години по-късно.

Има няколко старши офицери в 15-ти пехотен Ломски полк, които са оставили незаличими спомени сред белоградчишкото гражданство. Между тях са полковник Хранов, боен командир на полка през Балканската война, полковник Каварналиев, загинал в бой в Междусъюзническата война, полковник Шишков, командир на 15-ти пехотен Ломски полк в края на Първата световна война – офицер с основен принос в спасяването на бойното знаме на полка, останал в заложничество след злополучния за България край на войната, полковник Кехайов, който командва 15-ти пехотен Ломски полк в повечето от годините на Втората световна война. Между тези имена с особен ореол е обвит образът на полковник Стефан Илиев. Затова Белоградчишкото запасно подофицерско дружество в града носи с чест неговото име. Затова в балната зала на Офицерското събрание в центъра на Белоградчик години е стоял гипсовия бюст на този любим полкови командир – една скулптурна творба с изключителни художествени качества, за жалост унищожена в годините на ранния комунизъм (вж. Панов, 2010; Мусаков, 1938; 15-а пехотна дружина, 1934а; 1934б; Шишков, 1926; Николов, 1926; Григоров, 2011; Димов, 2013; ГИ, 1917).¹⁾

Полковник Илиев Стефан е роден на 24 юни 1869 г. в гр. Видин.

Син на бедни, но с достойнства и добродетелни родители, той още от малък се възпитава в този дух. Тих по природа, внимателен към всички, в трудолюбие прекарва юношеските си години. С тези си хубави качества той е за всички симпатия и уважение. Учителите му го сочат за пример. Високо патриотическото чувство на родителите и средата в която живее, прониква и в неговата душа. Той още от малък силно

заобичва своята Родина и решава да стане офицер, с което би изпълнил най-достойно своя дълг. В 1887 г. свършва Видинската мъжка реална гимназия и на 17 юли с.г. постъпва юнкер във Военното училище. И тук, в тази свещена сграда, където цъвтят и се вкореняват само високо благородни чувства, той е още по-щастлив, че ще може да бъде подготвен и когато настане боен час достойно да изпълни своя дълг.

Корица на книгата

През октомври 1888 г. завършва успешно старши клас, става младши портупей юнкер и на 18 май 1889 г. завършва с първоразряден успех Военното училище, като бива произведен в чин подпоручик и назначен за взводен командир в 3-ти пехотен Бдински полк. И сега, като млад офицер, желанието му за работа и знания още повече се усилват. Той много добре знае, че офицерът не е само началник, но и възпитател, а да възпитава не е лесна работа. Заработил в тази посока, със свойственото нему постоянство, трудът му се увенчава с успех: научава немски и руски езици, за да се ползва от нужната военна литература и добива лесно способността правилно да дава преценка и разумно да тълкува всяка страница от военния бит. В своята интелигентност той бързо обръща вниманието на началниците си. На третия месец от своята служба, командирът на 2-а дружина го назначава за свой адютант. Цели три години с вещина и безукоризненост изпълнява тази служба. Командирът на полка е възхитен от този млад офицер и го назначава за адютант на полка, защото вижда че на този пост достойно ще стои само подпоручик Илиев. И тук в щаба той е образец със своята разпоредителност, със своя такт и разумност.

На 2 август 1892 г. бива произведен в чин „поручик“. Така продължава да служи като адютант на Бдинския полк до 1 февруарий 1895 г., на която дата заминава да следва офицерските курсове във Военното училище. Радостен е той, че след толкова години идва пак тук, където е прекарал юнкерството си и мили спомени се редят. Другарите му вече знаят какъв е като офицер и с почит гледат на него. За тях е гордост във випуска си да имат такива бисери. След успешното завършване на курса, поручик Илиев се връща в полка на длъжност помощник ротен командир на 7-а рота. Престоява една година в тази длъжност, на 1 януари 1899 г. го произвеждат „капитан“ и назначават за командир на 2-а рота от 12-ти резервен полк. Пред него се открива

ново поле за работа, нови перспективи. Тежката и отговорна задача на ротния командир му бе още отрано известна. Да обучаваш е лесно, но да прераждаш душите, да създаваш характери, е деликатно и трудно дело. И той бе подготвен за това дело, бе проникнат от силното желание да твори. Далеч от всякаква поквара, от мъст, завист и злоба, мразейки доносничество, подлост и лицемерие, той по-лесно възпитаваше подчинените си с този духовен, идеален образ. Обичаха го всички, обичаха го началниците, защото беше добросъвестен изпълнител, обичаха го другарите му, защото беше искрен и отличен другар, обичаха го подчинените, защото им беше със съветите си истински баща.

За отличната му и непорочна десет годишна служба го награждават с подходящ орден.

През м. октомври 1901 г. той напуска полка и се отправя за новата си длъжност „адютант на 2-а бригада“ от Бдинската дивизия. И в тази длъжност същото отстояване на служебните си задължения. Като подходящ и с вяра, че ще изпълни възложената му работа през 1903 г., го изпращат в гр. Будапеща по служба. След завръщането си продължава пак като адютант на бригадата.

На 1 януари 1904 г. го превеждат за ротен командир на 3-ти пехотен Бдински полк и поема командването на 1-а рота. Повече от щастлив, с нов импулс за работа, почва просветената и възпитателна дейност в своя роден край. Прослужил едва пет месеца в 1-а рота, на 1 юни 1904 г. го прикомандироваха към 1-а Софийска дивизия за ротен командир в учебната подофицерска дружина. Капитан Илиев и тук е образец и неговите знания и добър педагогичен похват се увенчават с добрата подготовка на бъдещите подофицери.

След свършване курса на тази дружина, той се завръща в полка, като временно му се възлага да командва 1-а дружина.

През 1905-1906 г. той завършва успешно щабо-офицерския курс и се явява отново в полка, за да продължи службата си пак като командир на тази дружина. Така продължава своята творческа, полезна за всички служба, присъща само на ревностния изпълнител към дълга, а през пролетта на 1907 г. се отзовава на новата длъжност „старши адютант на 1/6 бригада“. Като морална награда за неуморната му дейност и пълна с красиви страници служба той бива награден с Народния орден за Военна заслуга V ст. а след това и с ордена за 20 годишна служба. Прекарал две и половина години на този пост, той го напуска, оставяйки скъпи спомени във всички от щаба на бригадата.

В края на 1909 г. той е вече командир на 2-а дружина от 15-ти пехотен Ломски полк в гр. Белоградчик, в който полк му бе отредено от съдбата, да прослужи и последните си дни. На 1 януари 1910 г. той е повишен в „майор“ и същата година го награждават с ордена „За независимостта“. Не за дълго време, и в този нов за него край, всички го опознават, той за всички е желан, от всички е обичан. Неспособен да обиди и последния войник, той действаше на сърцата със живи примери и възторжени слова. Разкаянието за него беше достатъчно наказание и сигурната крачка по пътя на добродетелта. За него бе готов всеки да се жертва - високият морал и благородната душа кого не ще обаят?

През януари 1912 г. той напуска с болка на сърцето си своите подчинени, за да заработи в домакинството на полка. И като домакин продължава все така съвестно службата си до самата мобилизация за Балканската война.

Манифестът от 17 септември 1912 г. обяви обща мобилизация, а заедно с нея фактически и войната с Турция. Всички български сърца трепнаха от радост, че е настанал най-последният час за отплата. А майор Илиев още от младини желаше идването на този момент - той бе

забравил себе си и имаше само един идеал в живота да види българското племе обединено, да се радват и останалите в робство краища на пълна свобода. И той застана на чело на 4-а дружина.

Радостните чувства той споделяше с високо патриотичните си речи към своите подчинени и още от казармата с мощния им дух подготвяше победата.

На 25 септември полкът напусна града тържествено и с добри пожелания изпратен от Белоградчик; милите сцени на скъпа раздяла още повече развълнуваха отзивчивата душа на дружинния командир и в този момент на всенародна надежда той виждаше лъчи на свободата да изгреват над южните предели.

25 септември 1912 г.: пред Военния клуб – обявяване на войната²⁾

Заредиха се дни на походи: през с. Долни Лом – с. Гушанци – гр. Враца – Ески Джумая – Осман пазар – Котел – Стралджа. На 2 октомври полкът мина границата. Всички са въодушевени от

желанието да се срещнат с врага, но други полкове са назначени да влязат първи в борбата. Ломският полк минава през Лозенград и на 16 октомври му се дава бойно назначение: 1-а и 2-а дружини в дясно от 3-ти пехотен полк, в първа бойна линия, а 3-а и 4-а дружини в бригадни маневрени войски - да атакуват позицията с. з. от Люле-Бургас. Обезумелият от вихреното настъпление противник не дочака последния момент и безредно отстъпи към Карагач – Тюрк-бей, без да става нужда маневрените войски да вземат участие. Ломци заеха източната окрайнина на града, чакайки ново назначение. И то не закъсня.

Рано сутринта на 17 октомври бригадата се изтегли, за да заеме мястото си в бойния ред – височините източно и югоизточно от с. Тюрк-бей срещу Ушакската редивска дивизия. Три Бдински и една Ломска дружина са в първа боева линия, една Бдинска и една Ломска - в полкова поддръжка, а 2-а и 4-а Ломски дружини пак в бригадни маневрени войски. Стройното, стремително движение на бригадата продължава до с. Тюрк-бей. Убийственият огън на противника, преминаването през селото и р. Испо разстройва редовете, а отпред е съвършено открита местността и непроходимата Карагач. Настъплението вече е невъзможно. Опитите на началниците да продължат движението не помагат. Бригадният командир тогава заповядва на сигналиста да свири „настъпление,“ но никой не го чува сред този адски трясък на гранати и зловещия вой на куршуми. Никой не мърда от мястото си. Тогава бригадният командир нарежда дружината на майор Илиев, 15-а и 16-а роти, да се пръснат във вериги с фронт южно от с. Тюрк-бей и с вик „УРА“ да прегазят бойния ред на предните части. Моментът е величествен, момент на изпитание. Но нима героите на майор Илиев, който толкова ги е възпитавал в презрение към смъртта и в безсмъртието на падналите за роден идеал, ще го посрамят?!

Музиките свирят „Шуми Марица“, бият барабани! Героите вихрено политат с „УРА“ напред. Дълбоката Карагач не ги смуцава, те я газят, убийственият огън, отправен към тях от всички страни, не ги спира, те още по-вихрено налитат. И в този вихър към смъртта се увлича и цялата бригада. Ето ги - те са вече близо, на сто крачки са готови да се хвърлят в страшното. НА НОЖ. Турците са отчаяни, в безредие почват бягство и в него търсят спасение. И източната армия на Абдулах паша отстъпи зад р. Соуджак дере.

Този е славният ден, в който Ломци се кръстиха в собствената си кръв и с тази кръв написаха датата на своя боен празник. А на него, пред всички бяха храбреците на 4-а дружина.

Войната продължаваше и майор Илиев с дружината си, в състава на полка, мина Чорлу и се озова при с. Езетин, за да заеме позиция срещу укреплението „Каракола“. На 4 ноември на чело на дружината си той води бой за овладяване на селото, минава го, минава и дълбоката р. Еркене и със стремително настъпление, въпреки силната неприятелска съпротива, заема укрепления пункт пред „Каракола“. За този бой го награждават с ордена „За храброст“.

Тук стои на позиция, без да се водят никакви боеве. В края на ноември дружината му я сменява 16-ти пехотен полк и той се отправя на почивка в гр. Ерекли. И в тия дни на трудности и лишения, спътници на всяка война, той стоически понасяше всичко, като даваше винаги личен пример на подчинените си. Духът на войниците му е непоколебим и в тази висота той виждаше залога за всяка бъдеща победа. През м. февруари 1913 г. цялата 6-а дивизия трябваше да се приближи до Чаталджанските укрепления и майор Илиев се настани с дружината си в с. Колиби, където прекарва близо един месец. На 11 март получава назначение заедно с 2-а дружина да отиде в разпореждане на началника на 1-ва Софийска дивизия в участъка

между селата Епиватос и Сюрдюн-кьой. 37-и и 38-и пехотни полкове, под силния натиск на многочисления противник, към 10 ч. сутринта на 16 март отстъпва позицията при с. Арнаут-кьой. Противникът вече е в техните окопи. Нима славата на българското оръжие ще бъде потъмнена?! 4-а дружина трябва да спаси положението даже с цената на своя живот. Напред със своя любим командир тя се понася в редки вериги и с устрема, както при с. Тюрк-бей, увлича веригите на отстъпващите полкове. „УРА ТА“ и „НА НОЖ“ и тук врагът не можа да понесе - избяга, за да не помисли вече за ново настъпление.

Дружината остана до примирието на тази позиция.

Когато вече мислеше със своите юнаци да се отпрати към родните предели, щастлив че е изпълнил своя блян, признаците на съюзническата война почнаха да се появяват. С тъга в душата си гледаше на тази подлост и измяна, защото честният и толкова добросъвестен войн не може да допусне, че завистта може до такава степен да помрачи умовете на довчерашните съюзници.

Майор Илиев наново тръгна с дружината си за нови боеве. Той извърши майския поход минавайки през Чорлу – Родосто – Деде-агач – Кавала – Драма – през Рупелското дефиле - до Струмица, откъдето го придават към 35-ти пехотен полк да отбранява линията на р. Вардар, в ляво от моста срещу Гевгели. 28 дневен поход, в такава горещина паднали от умора, героите от 4-а дружина достойно се държат. Гръцките вериги не ги смущават, те косят редове с най-ожесточен огън. Но проривът на някои места в други части, заставя дружината да се оттегли да води бой отново на Костурнските височини и оттам да се спре на в. Беас тепе, за да дава нов отпор на многочислените гръцки вълни. Боят тук е в своята жестокост, но каква полза от героичната съпротива на една малка част, когато се налага общо отстъпление? Майор Илиев оттегли дружината си на в. Руен и тук примирието го

намира с разбити идеали, с покрусени мечти. Той не можа да види храброто българско племе обединено, напротив, ново, още по-жестоко робство падаше на част от него.

Жестока отплата за беззаветната ни храброст.

И всички свиха знамената за по-добри дни.

Той вярваше в светлия ден на България, макар и късно, но този ден, пак ще дойде.

На 22 септември 1913 г. той се връща в Белоградчик със своята дружина и бива назначен отново за домакин на полка. Със същото желание и преданост, както и преди войната, той изпълнява своя дълг.

За отличното му държание и проявена храброст през време на войната го награждават с ордена „Св. Александър“ V ст. и „За храброст“.

Произведен в чин „Подполковник“ на 14 февруари 1914 г., още същия месец бива назначен за началник на 15-о полково военно окръжие. И в тази длъжност остава до новата война.

Световната война започна, а с нея и очакванията, че и ние няма да останем безучастни. Всяко честно българско сърце трепкаше от радост, че достойно ще се разплатим с всички, че няма да има вече робство. Тези чувства и желания вълнуваха душата и на подполковник Илиев. Войната България обяви в съюз с Централните сили. Задачата бе най-напред да се сломи сръбската съпротива.

Ломският полк пак напусна Белоградчик и се отправи по шосето за с. Големаново. В това село подполковник Илиев настига полка си и на 29 октомври поема командването на 4-а дружина. Като полкова подръжка той прекарва на позиция при с. Халово, където се водят особено силни боеве. На 14 ноември Ломци безпрепятствено и в походен ред се движат за гр. Зайчар. Сърбите са избягали, но не трябва да им се дава възможност да се спрат и окопаят където и да е. През

Зайчар движението продължава към с. Планиница и до 19 с.м. полкът е в резерв на 6-а дивизия. Същия ден към 10 ч. сутринта Ломци сменят 35-и пехотен полк и заемат първа боева линия, като се насочват срещу укрепената позиция Вукова глава. При това подвеждане на полка подполковник Илиев поема командването му, понеже титулярът му отива за бригаден командир. Умело насочва той 2-а и 4-а дружини в първа боева линия и 1-а дружина в полкова подръжка.

Позицията още от по-рано е силно укрепена, сърбите разчитат най-малко седем дни да се държат на нея, за да дадат възможност на частите зад тях да се изтеглят. Командирът на полка повежда към 7 ч. вечерта на 19 ноември първата атака, но тя е отбита; сърбите упорито се държат и с убийствен добро подготвен огън повръщат дружините. Това не обезпокоява подполковник Илиев. Втора, трета ... седем атаки се произвеждат и всичките са безуспешни.

Но той има пълна вяра на своите Ломци, че те до един ще измрат, но ще победят:

И повежда осмата атака на разсъване, борба на смърт или живот, на слава или позор. С легендарно настървение налитат Ломци, големи жертви се дават, но никакво връщане, само напред ще се върви. В 8 ч. сутринта на 20 ноември Българският нож издигна високо победата над сръбската позиция. Защитниците в отчаяние панически се разбягаха, изоставяйки всичко. Преследването им се поема от 3-ти пехотен полк, а подполковник Илиев събира полка си на шосето, за да поема пътя за гр. Болевац. Тук идва началникът на 6-та дивизия, който поздравява полка за бляскавата победа, резултат от безпримерна храброст и самопожертвование, благодари на Ломци и на техния командир. Току що той си заминава, ето и командирът на бригадата. Със силно прочувствени слова подчертава значението на тази победа и когато да благодари на храбрите Ломци за бляскаво извършеното дело, той се

разплаква, сълзи спират думите му и мисълта си завършва като разцелува любимия на всички подполковник Илиев.

След тези трогателни сцени, израз на такава благодарност за голямата заслуга, полкът продължава пътя за гр. Болевац, като резерв на дивизията. Титулярният командир на полка си идва и подполковник Илиев поема командването на дружината си. С нея той заминава през Алексинац – Ниш – Прокупле – Лебане, връща се обратно, за да мине покрай границата при Дъсчан-кладенец и продължава за Ново село – Трън – Брезник – Радомир – Дупница. Полкът до тук не взема никакво участие в боевете, защото е изпълнявал ролята на резерв най-напред на 1-а Софийска дивизия, а после на 8-а Тунджанска дивизия и не е ставало нужда от неговото намесване.

Зимата Ломци прекарват на квартири в гр. Дупница. Командирът на 4-а дружина с присъщето нему усърдие полага всички грижи за потягането и подържането на дисциплината в своите войници. Той знае, че войната скоро няма да се свърши, че ще победи онзи, който издържи един момент повече, а за това е необходимо търпение и висок боен дух.

На 19 февруари 1916 г. подполковник Илиев е назначен за командир на 15-ти пехотен Ломски полк. Длъжност по-голяма наистина, но с повече отговорности, където в по-голям мащаб могат да проблеснат качествата на един военачалник. През април той напуска Дупница и пеша през Горна Джумая – Петрич стига с. Коларово. Престоява в това село до 28 юли и се отправя за гара Удово. Тук стои до 13 август и продължава през Градско – Дряново – Бабуна планина – Прилеп за позицията пред Битоля, където остава в резерв на 1-а армия. Сега почват и силните боеве за овладяването на в. Чеган. Полкът се измества при с. Баница и 3-а дружина заедно с 52-ри пехотен полк атакуват тази височина. Сърбите добро са укрепени, отчаяна е тяхната

съпротива, местността отлично им способства за отбраната и въпреки вливането на 1-а и 4-а дружини в първа боева линия, високия дух и жертвите, едва успяват да овладеят предпозиционните окопи. Това са паметните Чегански боеве, развили се от 24 до 30 август. Първата Ломска дружина наниса повечето от атаките, но главната Чеганска позиция не пада в наши ръце. Разстроен от седемдневните денонощни боеве, Ломският полк бива сменен от 3-ти пехотен полк и заминава за с. Върбен, за да бъде попълнен и подготвен за нови боеве. На 13 септември подполковник Илиев повежда полка си за в. Вич до Островското езеро, но тук получава заповед да се върне, понеже Каймакчалан и Чеган окончателно са напуснати от нашите части. Пристига при гр. Лерин, и с 33-ти пехотен полк става една бригада. На 16 септември вечерта Ломци с храбрив си командир са на позиция при с. Арменохор, готови да отбият всяко неприятелско нападение. Те са готови до един да умрат, но да не отстъпят. И когато противникът мине по техните трупове, само тогава би овладял тази позиция. Така бяха възпитавани толкова години от този, що ги водеше сега.

Още на другия ден (17 септември) французките батареи почват ураганния си смъртоносен огън по нашите Ломци. Те мислят, че с желязо ще убият техния дух. И колко са се лъгали! В продължение на 48 часа произвеждат последователно една след друга 12 атаки, за да видят собственото си бягство и многобройните си жертви. И руската бригада се опитва на вълни да се хвърли на позицията, но тази участ постига и нея. Пет дена продължават артилерийските урагани и щурмови нощни нападения се редят, за да бъде по-гъсто настлана местността от труповете на нахалните руси и французи.

На 22 септември, когато 51-ви пехотен полк, заел позиция в дясно от Ломци под силния напор на французите отстоява, подполковник Илиев през силно битата местност отива при командира

на 3/15 дружина и лично му заповядва без негова заповед никой да не отстъпва.

Добрят окомер на храбрия воин, изразен в подходящите за момента разпореждания даде желаните резултати: той пръсна 4-а дружина в рядка верига зад отстъпващия 51-ви пехотен полк и когато последният вижда как настъпват Ломци, за да ги подкрепят, въодушевени те се повръщат. С бомби и със свойственото само на българина „НА НОЖ“, французите ужасени в бяг напушат овладяната позиция, а по-храбрите им другари тук намират смъртта си. 51-ви пехотен полк наново е в своята позиция. Французите, дали толкова жертви, преминаха в пасивна отбрана; нито веднъж вече те не се опитаха на каквато и да е акция.

Тази гранитна скала от храбреци, по силата на това, че частите в ляво вече отстъпват, подполковник Илиев с болка на сърдцето трябваше да пренесе при с. Лажец. Тук той зае отново позиция на 2 октомври и след два дена французкият барабанен огън почна да го приканва да се готви за борба. На 4 октомври към 4 часа сл. пл. Осемнадесет руски вериги се понасят в атака под прикритието на този огън, няколко пъти атакуват, но всички опити до вечерта са съкрушени. Те зоват нощта на помощ, дано тя да им помогне, дано тъмнината ѝ изплаши Ломци. На 5 и 6 октомври произвеждат само нощни атаки със същия резултат - бяг и жертви. Пред фронта вече е спокойно. Русите не искат да се бият. Общото положение ги деморализира. И това спокойствие продължава до последния ден, когато Ломският полк се отправя през Битоля – с. Дяково, за да заеме позицията от к. 1248 до равнината пред Братин дол и Търново и на юг Червената стена до в. Перистер. Командирът на полка употребява всички средства, за да укрепи новия си участък. В това положение той прекара тук, не особено смущаван от врага до 11 март 1917 година.

През този ден (11 март) почва силната бомбандировка по участъка на подполковник Илиев. Той не веднъж е бил врага и тук ще го бие. Без никакво настъпление от страна на пехотни части, французкият огън бясно се изсипва върху защитниците на Червената стена. По всичко се вижда, че противника е намислил нещо по-сериозно. И ето ги - на 16 март сутринта два полка се понисат да атакуват в Шотка от Червената стена. Всичко е в дим и пламъци, нищо не се види. 3-а дружина, заела тази висота, геройски отбива атакуващите вълни. Тя още от сега им казваше, че те ще занесат със себе си само безславието и позора си. И тя сломи тази упоритост. Барабаненият огън става още по ожесточен, по адски и убийствен и така продължава до 6 ч. вечерта, след което се пренася по подръжките. Дружината е дала доста жертви, останали са живи само някои от 9-а рота. С два полка срещу рота! Французите навлизат в окопите на Шотка и заемат участъка само от 200 метра. Противникът скъпо е заплатил за малката победа. Той бие само в дясно, за да разшири успеха си, без да мърда от заетия участък. И неговата победа бе за малко. На 20 март вечерта той трябваше да си отиде, за да подеме ново настъпление. С голямо превъзходство в сили, Шотка пак пада в ръцете му, а заедно с нея и Куполата. Барабаненият огън продължава със същата ожесточеност три дена (22, 23, 24 март) и пред този ужас 6-а Ломска рота с 1/55 дружина отново завладяват Куполата. Това вбесява французите и през целия ден на 25 март те изсипват нови урагани. Същото се продължава и на 26 март до 2 часа сл. пл., когато французките вериги се понисат в атака пак срещу Куполата. Подполковник Илиев съсредоточено наблюдава цялата тази страшна действителност всред дим и трясък от снаряди и чака момента, за да покаже на всички, че не се бои от смъртта.

Очевидец описва с високо художествен стил по-нататъшното развитие на боя така:

„Пушекът продължаваше да задимява целия гръб на Червената стена, и отдавна изпълнил Магаревския дол, вече лазеше нагоре, стремейки се да обхване в тъмносивото си було и склоновете на самия в. Перистер. А подполковникът, подпрян на тояжката си и с поглед все така впит в далечното пространство, продължаваше да стои бодър и спокоен. През пушека пристигна наблюдател от окопите, цял във вода и прах доложи, че французите на големи вълни отново напредват, че наблюдателите в сринатите вече окопи на 6-а рота са избити и че останалите живи техни защитници едва ли ще могат да задържат позицията.

При тази вест душата на подполковника се развълнува, веждите му се надигнаха някак напрегнато, а очите му блеснаха в широките орбити. Той се обърна към командира на 3-а дружина. „Капитане, Вие внимавайте и следете от тук, а аз отивам с подръжките.“ А като се обърна към командира на 10-а рота, поручик Корснарски, заповяда „фелдфебелът с 3-и и 4-и взводове веднага да заеме окопа при Шкодовата висота, а Вие, с останалите два взвода да заемете гребена на Каменистата висота!“

Той даде заповеди и разпоредби, прекръсти се набожно, махна напред с тояжката във въздуха и извика към 9-а рота, към 3-и и 4-и взводове от 6-а рота, възторжено и вдъхновено:

„МОМЦИ, ДНЕС ЦЯЛА БЪЛГАРИЯ СЕ ОБЛЯГА НА НАШИТЕ СИЛИ. Тя очаква от нас своята защита. Французите, които са нахълтали в окопите на 6-а рота, трябва да бъдат изгонени. НАПРЕД МОМЦИ, БОГ Е С НАС!... с вас съм и аз, Вашият полкови командир, НАПРЕД!“

Гласът гърмеше всред оглушителния трясък, очите пълни със жар когато изрече горните думи, той махна отново с тояжката във въздуха и се втурна напред, а след него и подръжката. Гърдите на всички пламнаха, а сърцата заиграха. Презирайки смъртта, свити под товара на

раниците си и с дух окрилен от величавостта на момента, те летяха напред. Вече взводовете от резервените окопи и от Каменистата висота бяха открили убийствен огън към французите, картечниците, минохвъргачките бяха задействани с всичката си сила, когато героите на чело със своя командир приближиха заетите окопи в левия фланк на 6-а рота.

Господин подполковник, ранен сте в ръката викна му един от окържаващите го войници, който беше забележал шурналата кръв по високо издигнатата му десница, с която все държеше тояжката си и я размахваше заканително към противника.

Ранен сте господин подполковник, обажда се и редникът Алекси Иванов от 6-а рота, който беше за свръзка при командира.

А последният като че ли не чува нищо. Около него Алекси Иванов маха с ръце към другарите си, изостанали назад и разгърден, както беше в момента, когато се подигнаха в атака, продължаваше възторжено да вика: „МОМЧЕТА, ДРУГАРИ, НАПРЕД С КОМАНДИРА! НАПРЕД СЛЕД НЕГО!“

И при този му смел зов едно гърлесто „УРА“ се смеси с шумотевицата от снаряди и мини, картечен и пушечен огън. Когато цялата тази неудържима вълна стигна до окопите, французите, успели да прехвърлят телената мрежа, се запрехвърляха отново зад нея. Нашите, опиянени от успеха си, откриха стоешком огън по тях, други почнаха да хвърлят бомби, а трети с удар на нож почнаха да се разправят с изостаналите. Няколко минути и неприятелят биде очистен и пометен от окопа.

Господин подполковник, одръпнете се, ранен сте и в плешката, нададе вик войник, като сочеше дупчицата на шинела, през която се показваше бялата козина от кожуха му.

Ранен сте и в челото, обаждат му се и други, забелязали слаба струйка кръв да потича надолу изпод прихлупената му козирка.

Обаче светло-червеното лице на подполковника продължаваше да бъде все тъй спокойно, като да беше глух и да не виждаше що става със самия него. С цялото си същество той беше погълнат от съзнанието за дълга в този критичен момент и нищо друго не го интересуваше, освен мисълта за победата над врага.

Като отби и разгроми противника, той вмъкна окончателно 9-а рота и взводовете от 10-а рота между 3-а рота и частите от 4-и взвод на 6-а рота, като заповяда първият да поеме в ляво, а вторият в дясно, и чак когато се убеди, че с това по позицията ще настъпи спокойствие и че с взетите мерки връзката между частите по целия фронт е отново възстановена, той реши да се оттегли, за да го превържат.

Беше на смрачаване. Артилерийският и минен огън още не беше стихнал. Напротив, в някои участъци той още продължаваше злъчно, сякаш с това французите искаха да излеят всичката си отрова за претърпялото поражение.

И самичък, без да вземе някого със себе си, той потегли в здрача бавно към гребена, по който в тоя момент неприятелските снаряди се изсипваха най-много. Снарядите заглушаваха въздуха, а той продължаваше да бъде ням и несмутим свидетел на техния трясък. Чак кога се изкачи на самия гребен, един тежък снаряд падна до него, събори го, едно парче от него смъртоносно го рани в лявата област на гърдите.

Късно в тъмнината намериха героят издъхнал мигновено при удара от снарядното парче. Спокойствие лъхаше по зачервеното лице. Силата на духа беше останала несломена и в минутата на вечната раздяла с тоя свят.“

На 26 март славният командир на полка заплати с кръвта си, но спре настъплението на французите, като съкруши окончателно тяхната сила и уби за дълго време завоевателния им дух.

Така завърши този славен воен. Това което беше в душата му още от ранна младост, намери изказ на дело.

През нощта той бе пренесен в с. Цапаре, а на 28 март - в гр. Прилеп. Тук при военните почести на гарнизона, полковник Илиев бе погребан в черковния двор.

За бойните му отличия още по-рано Стефан Илиев е награден с ордена „За храброст“ I и II класа, Германския железен кръст II ст. II класа и Турския полумесец.

След тези боеве се получава заповед, че от 16 март 1917 г. се произвежда „за бойно отличие“ в чин полковник.

По случай смъртта му корпусният началник Генерал фон Шолц издаде заповед, която гласеше:

Генерал Фридрих фон Шолц (1851-1927)

„На 26 март привечер загина геройски при една контр-атака на Червената стена на чело със своите щурмующи войски командира на

15-и пехотен Ломски полк подполковник Илиев Стефан. Той беше олицетворение на безсмъртие и герой в пълната смисъл на думата. Който е имал случай да го погледне веднъж в очите му, той е оставал с впечатление, че в лицето на подполковник Илиев вижда един вихър човек. Поради неговите добродетели и дела, той щеше да бъде представен за железния кръст I клас, уви съдбата е отредила друго.

Неговият полк, 6-а дивизия, цялата българска армия няма никога да го забравят - той ще продължава да живее на вечни времена.“

Със заповед № 196 от 27 март 1917 г. Началникът на 6-а дивизия отправи към чиновете си следните думи:

Генерал Христо Попов (1859-1941), Началник на 6-а дивизия

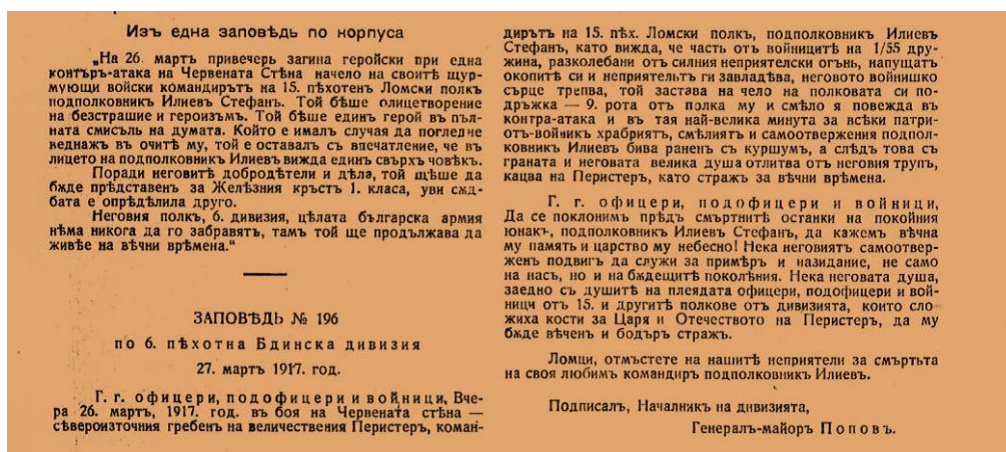
„Г.Г. офицери, подофицери и войници,
Вчера 26 март 1917 г., в боя на Червената стена – североисточния гребен на величествения Перистер, командирът на 15-и пехотен Ломски полк, подполковник Илиев Стефан, като вижда, че част

от войниците на 1/55 дружина, разколебани от силния огън, напущат окопите си и неприятелят ги завладява, неговото войнишко сърце трепва, той застава на чело на полковата подръжка - 9-а рота от полка му, смело я повежда в контра атака и в тая най-велика минута за всеки патриот-войник храбрят, смелият и самоотвержения подполковник Илиев бива ранен с куршум, а след това с граната и неговата велика душа отлитва от неговия труп, казва на Перистер като страж за вечни времена.

Г.Г. офицери, подофицери и войници,

Да се поклоним пред смъртните останки на покойния юнак, подполковник Илиев Стефан, да кажем вечна му памет и царство му небесно. Нека неговият самоотвержен подвиг да служи за пример и назидание не само на нас, но и на бъдещите поколения. Нека неговата душа, заедно с душите на плеадата офицери, подофицери и войници от 15-ти и другите полкове от дивизията, които сложиха кости за Царя и Отечеството на Перистер, да му бъде вечен и бодър страж.

Ломци, отмъстете на нашите неприятели за смъртта на своя любим командир подполковник Илиев.“

Заповеди по повод героичната смърт на полковник Стефан Илиев

Бюст на полковник Илиев (анфас)³⁾

Бюст на полковник Стефан Илиев (профил)⁴⁾

Поменъ
за
Полковникъ Илиевъ Стефанъ
(Убитъ на 26. III. 1917 г.)

Ссст, не шумете!
Храбрецътъ спи своя вѣченъ сънь . . .
Не го будете! . . .

*

Въ победни устремъ на народътъ
За свобода и обединение на робътъ — братъ
Полковникътъ-храбрецъ,
Окрилянъ отъ духътъ на царь Кубратъ,
Летя катъ вихъръ отъ връхъ на връхъ
Срещу врагътъ-подлецъ.

Но зла сѣдба: на Пелистеръ дивни,
Отъ вражи бѣгъ увлеченъ, той пръвъ
Лети напредъ въвъ вихрени огнь,
А куршумъ пробилъ е грждъ
И чело обагрилъ е съсь кръвь.

Въ победни часъ, кога самичекъ Богъ
Глава му увенча съсь лаврови венецъ,
Изплетенъ отъ листа съ пламтящи имена,
Герою се скѣса, уви, жизнени конецъ!
Нощта целуна го въ уста,
Когато „майко“ рече и заспа . . .

*

Ссст, не шумете!
Храбрецътъ спи своя вѣченъ сънь . . .
Не го будете! . . .

26. III. 1932 г.
с. Кладорубъ

Найд. Стефановъ

БЕЛЕЖКА

1. Ръкописът в текста по-долу е частично осъвременен и са остранени някои от допуснатите в книгата печатни грешки.
2. От филм за участието на 15-ти пехотен Ломски полк в Балканската война (2012 г.).
3. Със съдействието на г-жа Емилия Балканска, София.

ЛИТЕРАТУРА

- 15-а пехотна дружина (1934а). *Нашите герои Бдинци и Ломци през освободителните войни 1885, 1912-13, 1915-18 г.* Враца: Щаб на 15-а пехотна дружина.
- 15-а пехотна дружина (1934б). *Духът на Ломци и Врачанци. Разкази за бойната прослава на 15, 35 и 52 пехотни полкове през Голямата война 1915-1918 година.* Враца: Щаб на 15-а пехотна дружина.
- Г.И. (1917). Боят при Червената стена. *Отечество*, 4(45), 2-7.
- Григоров, Н. (2011). Червената стена. *Венец*, 2, 316-323.
- Димов, В. (2013). Полковник Стефан Илиев. *Венец*, 4, 26-36.
- Мусаков, И. (1939). *Полувековният път на 15-и пехотен Ломски полк.* София: Военно-издателски фонд.
- Николов, А. (1926). Бойни спомени от службата ми в 3. п. Бдински полк през 1885 г. и 1. бриг. от 6-а п. Бдинска дивизия (3. и 15. полкове) през 1917/18 год. *Народна отбрана*, бр. 1302, 29 октомври.
- Панов, К. (2010). Белоградчик (минало и настояще). *Венец*, 1, 171-197.
- Шишков, В. (1926). Ломци на Буково, Чеган и Червената стена. *Народна отбрана*, бр. 1302, 29 октомври.

✉ Ms. Emilia Kozhuharova
Liuleburgas Str., 1/G/8/91,
9002 Varna, BULGARIA
E-Mail: emikozhuharova@gmail.com

© 2013 Venets: Author

